

TEISINIAI LYGINAMIEJI LYGTINIO PALEIDIMO IŠ PATAISOS
ĮSTAIGŲ ASPEKTAI

Doktorantė Simona Mesonienė

*Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Penitencinės teisės ir veiklos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 274 06 17
Elektroninis paštas s.mesoniene@tic.lt*

Pateikta 2006 m. kovo 27 d., parengta spausdinti 2006 m. gegužės 5 d.

Santrauka. Teisiniu lyginamuoju metodu straipsnyje analizuojamas vienas iš bausmių vykdymo teisės institutų – lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų. Jame apžvelgiama lygtinio paleidimo samprata užsienio valstybių ir Lietuvos bausmių vykdymo teisės doktrinoje, tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose, išryškunami lygtinio paleidimo požymiai ir skirtumai nuo kitų panašių teisės institutų. Remiantis šia analize svarstoma, ar lygtinis paleidimas laikytinas atleidimo nuo bausmės rūšimi, pateikiama lygtinio paleidimo sąvoka. Straipsnyje diskutuojama apie lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų ir lygtinio atleidimo nuo bausmės laikui nepasibaigus skirtumus, pagal kuriuos atribojami šie institutai.

Straipsnyje nagrinėjamos aktualios lygtinio paleidimo taikymo teorinės ir praktinės problemos: lygtinio paleidimo taikymo apimtis, Lietuvos Respublikos įstatymų reglamentavimo spragos bei užsienio valstybėse ir Lietuvoje galiojančios bei tarptautinių teisės aktų siūlomos lygtinio paleidimo rūšys. Siūloma plėsti lygtinio paleidimo taikymo ribas, siekiant išvengti laisvės atėmimo bausmės atlikimo pataisos įstaigoje. Be to, aptariami šio instituto taikymo kriterijai (materialieji ir formalieji pagrindai) ir jų vertinimo problemos. Svarstoma, ar nuteistojo pavojingumo ir poreikių vertinimo priemonės bei metodai, taikomi Lietuvoje, yra patikimi. Pabrėžiama, kad tik subjektas, įgaliotas taikyti lygtinį paleidimą, gali vertinti lygtinio paleidimo kriterijus. Taip pat svarstoma, ar taikant lygtinį paleidimą yra tikslingas teismo procesas.

Straipsnyje analizuojamos ir lygtinio paleidimo panaikinimo problemos. Atsižvelgiant į tai, kad šios teisinės pasekmės kyla dėl pareigų nevykdymo arba netinkamo vykdymo, nagrinėjama lygtinai paleistųjų teisinė padėtis, įstatymu nustatytų jų pareigų atitikimas proporcingumo bei atsakomybės tikslingumo principams. Pastebima, kad lygtinai paleistiesiems nustatomos pareigos yra perimtos iš anksčiau galiojusių baudžiamųjų įstatymų, todėl ne visiškai atitinka tarptautinių teisės aktų reikalavimus bei šiuolaikines bausmių vykdymo tendencijas ir nepakankamai individualizuotos. Siūloma tobulinti lygtinai paleistiems asmenims nustatomą pareigų sistemą, kuri sudarytų sąlygas nuteistajam siekti savo gyvenimo tikslų teisėtais būdais ir priemonėmis. Analizuojamos ir lygtinai paleistųjų teisinės padėties švelninimo galimybės. Atkreipiamas dėmesys, kad pagal progresyvaus bausmių atlikimo principą Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymuose turėtų būti nustatytos teisinės priemonės švelninti lygtinai paleistųjų teisinę padėtį, atsižvelgiant į jų elgesį lygtinio paleidimo metu.

Pagrindinės sąvokos: lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų, lygtinis atleidimas nuo bausmės prieš terminą, parolis, probacija, bausmė, nuteistieji.

IŽANGA

Straipsnio tyrimo objektas yra teisiniai santykiai, atsirandantys dėl lygtinio paleidimo taikymo (atlikimo, vykdymo ir panaikinimo) nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme. Straipsnio tyrimo dalykas yra tarptautinių ir nacionalinių bausmių vykdymo įstatymų, reglamentuojančių lygtinį paleidimą, normos, Lietuvos ir užsienio valstybių bausmių vykdymo teisės doktrina.

Pasirinktos temos aktualumą lemia kelios aplinkybės. Pirma, išnagrinėję Lietuvos bausmių vykdymo teisės doktriną matome, kad mažai dėmesio skiriama teisei lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų sampratos (sąvokos) analizei. Tačiau nesuprantant tyrimo objekto (lygtinio paleidimo) prasmės, t. y. sąvokos, neįmanoma diskutuoti apie jo socialinius aspektus bei įgyvendinimo problemas. Todėl vienas iš pagrindinių straipsnio tikslų – lygtinio paleidimo sąvokos apibrėžimas. Antra, nors

tarptautiniai teisės aktai yra vienas iš bausmių vykdymo teisės normų šaltinių, tačiau lygtinis paleidimas juose iki šiol nebuvo plačiai nagrinėtas. Lietuvos įstatymų atitikties tarptautiniams teisės aktams įvertinimas yra svarbus ir įdomus, nes padeda išryškinti nacionalinio reguliavimo netikslumus bei trūkumus. Neretai manoma, kad tarptautinių organizacijų (Jungtinių Tautų, Europos Tarybos ir kt.) rezoliucijos ir rekomendacijos yra rekomendacinio pobūdžio ir todėl neprivalomos. Tačiau valstybė, nenorėdama ar negalėdama įgyvendinti rekomendacijose ar rezoliucijose įtvirtintų nuostatų ar principų, turi pateikti tarptautinei organizacijai priežastis ir motyvus, dėl kurių neįgyvendinami rekomendacijose ir rezoliucijose įtvirtinti nuostatai ar principai [1, p. 91].

Straipsnyje naudojami loginis, kalbinis, sisteminis, istorinis ir lyginamasis teisės normų aiškinimo būdai.

1. LYGTINIO PALEIDIMO SĄVOKA

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau vadinama – BVK) [1] neapibrėžia lygtinio paleidimo definicijos, aprašo tik šio instituto taikymo sąlygas. Šiuolaikinėje Lietuvos bausmių vykdymo mokslinėje literatūroje ši sąvoka taip pat neapibrėžta. Todėl iškyla poreikis nustatyti, kas teisės sistemoje laikytina lygtiniu paleidimu, ir suformuluoti universalų apibrėžimą, kuris būtų trumpas, aiškus ir patogus vartoti.

Užsienio šalių šaltiniuose galima aptikti įvairių lygtinio paleidimo apibūdinimų. Lygtinis paleidimas (anglų k. *parole*) dažniausiai apibrėžiamas kaip sąlyginis paleidimas (anglų k. *conditional release*), kurio metu nuteistasis likusią laisvės atėmimo bausmės dalį atlieka neizoliuotas nuo visuomenės [2, p. 3]. Pastebėtina, kad BVK, apibrėždamas lygtinio paleidimo laikotarpį, nurodo „likusios laisvės atėmimo bausmės dalį“ (BVK 157 str. 6 d., 161 str. 3 d.).

Dauguma tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių bausmių vykdymą, lygtinį paleidimą apibrėžia kaip alternatyvą laisvės atėmimui, visuomeninio pobūdžio sankciją (priemonę), bausmių deinstitutionalizavimo priemonę ir pan. Europos Tarybos rekomendacijoje Nr. R (03) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) [3] lygtinis paleidimas apibrėžiamas taip: „Šioje rekomendacijoje lygtinis paleidimas reiškia ankstyvą nuteistų kalinių paleidimą pagal individualizuotas sąlygas po paleidimo. Amnestijos ir malonės į šį apibrėžimą neįeina. Pagal šios rekomendacijos nuostatas lygtinis paleidimas yra visuomeninė priemonė.“ Europos Tarybos rekomendacija Nr. R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo [4] lygtinį paleidimą apibrėžia kaip priemonę, mažinančią įkalinimo trukmę ir iš esmės padedančią asmenims, padariusiems nusikaltimus, grįžti į visuomenę. Šios rekomendacijos 9 principas taip pat nurodo, kad lygtinis paleidimas iš kalėjimų turėtų būti taikomas kiek galima plačiau „kaip specifinė alternatyva bausmių vykdymo sistemoje“.

Verta paminėti, kad akademinėje literatūroje apie lygtinį paleidimą kalbama kaip apie vieną probacijos formų, įgyvendinamų atlikus dalį laisvės atėmimo bausmės. Lietuvos Respublikos teisės aktai taip pat pri-

skiria lygtinį paleidimą prie probacijos formų: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 programos įgyvendinimo priemonių, patvirtintų Vyriausybės 2005 m. kovo 25 d. nutarimu Nr. 315 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ [5], 791 priemonė numato, kad būtina sukurti ir įgyvendinti bausmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigos (probacijos) modelį, kuris atitiktų tarptautinių teisės aktų nustatytus reikalavimus ir skatintų asmenis pakartotinai nebusikalsti. Toks priskyrimas grindžiamas pagrindiniais probacijos elementais, kurie būdingi ir lygtiniam paleidimui: nuteistasis nėra izoliuojamas nuo visuomenės, jam nustatoma priežiūra ir taikomos socialinės, psichologinės, pedagoginės ir kt. priemonės.

Lietuvos baudžiamosios teisės mokslo požiūriu lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų yra sąlyginio atleidimo nuo bausmės rūšis, kai nuteistasis lygtinai atleidžiamas nuo tam tikros laisvės atėmimo bausmės dalies atlikimo, nustatant bandomąjį laikotarpį bei tam tikrus elgesio apribojimus [6, p. 453]. Tačiau atsižvelgiant į Baudžiamojo kodekso [7] (toliau – BK) ir BVK nuostatas, esamą lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos sąvoką reikėtų šiek tiek tikslinti. BK ir BVK sisteminė analizė rodo, kad lygtinis paleidimas nėra priskirtas teisės normų, reguliuojančių atleidimą nuo bausmės atlikimo, grupei: BK X skyriaus normos, reglamentuojančios atleidimą nuo bausmės, lygtinio paleidimo į jį neįtraukia. Dėl šios priežasties abejotume, ar lygtinis paleidimas yra minėta „atleidimo nuo bausmės rūšis“.

BVK 157 straipsnis nustato, kad laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose atliekantys asmenys, kuriuos įmanoma toliau auklėti neizoliuotus nuo visuomenės, bet prižiūrimus, gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų. Siekiant apibrėžti lygtinio paleidimo sąvoką, būtina nustatyti šios sąvokos reikšmę ir požymius. Kalbant apie sąvokos reikšmę, pažymėtina, kad „lygtinis“ reiškia „daromas su sąlyga“, „paleidimas“ – „laisvės suteikimas“ [8]. Galime išskirti šiuos lygtinio paleidimo požymius:

1. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto savarankiškumas bausmių vykdymo teisės sistemoje. Šį institutą sudaro bausmių vykdymo teisės normos, reguliuojančios lygtinio paleidimo taikymą, vykdymą, atlikimą ir panaikinimą, reglamentuojamos BVK septintajame skirsnyje „Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų“. Lygtinio paleidimo taikymo procesinius aspektus nustato baudžiamojo proceso teisės normos.

2. Lygtinį paleidimą taiko įstatymo įgaliota institucija, įstaiga, organizacija ar pareigūnas, priimdami procesinį sprendimą. Išvardyti subjektai gali būti tiek kolegialūs, tiek vienasmeniai: teismas, speciali komisija, taryba, ministras, kurio valdymo sričiai valstybė priskyrė bausmių vykdymą, bausmių vykdymo institucijos vadovas ir kt. Lietuvoje šį klausimą sprendžia vietovės, kurioje yra pataisos įstaiga, apylinkės teismas, priimdamas nutartį (BVK 157 str. 2 d.).

3. Lygtinio paleidimo taikymas asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme ir faktiškai atliekantiems ją pataisos įstaigoje: šis paleidimas negali būti taikomas

asmenims, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, tačiau jos vykdymas atidėtas, taip pat asmenims, atliekantiems trumpalaikį laisvės atėmimą – areštą. Taip pat lygtinai paleistas asmuo nėra atleidžiamas nuo tolesnio baudžiamojo poveikio priemonių (turto konfiskavimo ir uždraudimo naudotis specialia teise) vykdymo, jeigu tokios priemonės buvo paskirtos kartu su bausme.

4. Lygtinai paleistas asmuo likusį laisvės atėmimo bausmės laiką neizoliuotas nuo visuomenės. Pritaikius lygtinį paleidimą kinta ne pati bausmė, o jos atlikimo sąlygos (izoliavimas ir asmens teisinė padėtis), nes paskirtos laisvės atėmimo bausmės terminas baigiasi pasukutinę jo dieną [9, p. 27]. Tai reiškia, kad lygtinio paleidimo atveju bausmių vykdymo teisiniai santykiai nutrūksta tik tuomet, kai baigiasi laisvės atėmimo bausmės ir lygtinio paleidimo terminas ir nėra pagrindų, kuriais remiantis nuteistasis siunčiamas atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį (BVK 161 str.). Taigi lygtinio paleidimo laikotarpiu neatlikta laisvės atėmimo bausmė vykdoma neizoliavus individo nuo visuomenės. Vadinausi, lygtinai paleidžiamas nuteistasis *nėra visiškai atleidžiamas nuo bausmės*, kaip, pvz., atleidžiant nuo bausmės amnestijos, malonės tvarka ar dėl ligos, *jis atleidžiamas tik nuo tolesnio faktiško likusios laisvės atėmimo bausmės dalies atlikimo pataisos įstaigoje*. Panašus apibrėžimas yra Rusijos bausmių vykdymo doktrinoje, kuri lygtinį paleidimą nepasibaigus bausmės laikui (rusų k. *условно – досрочное освобождение*) laiko viena paleidimo nepasibaigus bausmės laikui rūšių (rusų k. *досрочное освобождение*), kurią įtraukia į atleidimo nuo bausmės atlikimo institutą (rusų k. *освобождение от отбывания наказания*) [10, p. 429].

5. Sąlyginis pobūdis (lygtinumas): lygtinis paleidimas siejamas su pasitikėjimu, kad nuteistasis gali toliau taisyti neizoliuotas nuo visuomenės, jam nustatomas tam tikras bandomasis laikas, kuriuo laikytina neatlikta laisvės atėmimo bausmės dalis. Asmeniui likusios laisvės atėmimo bausmės laikotarpiu nustatomos individualios sąlygos (pareigos, draudimai ar kiti elgesio apribojimai), kurių vykdymas užtikrinamas valstybės poveikio priemonėmis. Šių sąlygų nevykdymas ar netinkamas vykdymas lemia drausminės atsakomybės nuteistajam taikymą, taip pat nuteistojo pasiuntimą į pataisos įstaigą atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį.

6. Priežiūros nustatymas: lygtinai paleidžiant konstatuojama, kad nuteistasis yra dalinai pasitaisęs, ir to pakanka, kad būtų įmanoma skatinti jį toliau taisyti visuomenėje prižiūrint bausmės vykdymo institucijai. Lygtinai paleistojo priežiūra – visuma priemonių, kuriomis siekiama atkurti arba sustiprinti nuteistojo socialinio bendravimo gebėjimus, taip pat užtikrinti, kad nuteistasis laikytųsi jam nustatytų lygtinio paleidimo sąlygų.

Taigi, mūsų nuomone, **lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų – tai tokia nuteistojo atleidimo nuo tolesnio faktiško laisvės atėmimo pataisos įstaigoje nepasibaigus bausmės laikui rūšis, kuria nustatomos tam tikros sąlygos ir siekiama skatinti asmenį toliau taisyti prižiūrimam atitinkamų priežiūros institucijų.**

Lygtinio paleidimo pagrindinių bruožų išryškėjimas ir sąvokos apibrėžimas gali padėti atriboti jį nuo panašių baudžiamosios teisės institutų. Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų neretai yra tapatinamas su lygtiniu atleidimu nuo bausmės nepasibaigus laikui. Pagal esamą BK ir BVK teisinį reguliavimą abiem atvejais nuteistasis paleidžiamas iš pataisos įstaigos nepasibaigus laisvės atėmimo bausmės terminui, jam nustatomos tam tikros bandomojo laikotarpio sąlygos, kurių nesilaikymas lemia pasiuntimą į pataisos įstaigą atlikti likusią bausmės dalį ir kt. Tačiau atskiri institutai negali būti tapatūs, nes kiekvieno normos reguliuoja savarankišką visuomeninių santykių rūšį. Jų atribojimą grindžiame sisteminiu ir istoriniu teisės aiškinimo metodais.

Pirmiausia pažymėtina svarbi juos skirianti aplinkybė yra taikymo sąlygos. Lygtiniam atleidimui nepasibaigus bausmės laikui būdingos trys sąlygos: atliktos bausmės dalis, diferencijuojant ją pagal nusikalstamos veikos sunkumą, visiškas ar dalinis turtinės žalos atlyginimas ir teigiamas elgesys bausmės atlikimo metu. Lygtinio paleidimo atveju vertinamos dvi sąlygos: atliktos bausmės dalis, atsižvelgiant į nuteistojo priskyrimą tam tikrai grupei, ir nuteistojo teigiamas elgesys bausmės atlikimo metu. Matome, kad aptariamieji institutai skiriasi pagal žalos atlyginimo kriterijų. Ši sąlyga lygtinai paleidžiamiesiems asmenims buvo panaikinta dar galiojant senajam BK – 2002 m. liepos 4 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 54¹, 54², 141, 226¹, 227³ straipsnių pakeitimo ir papildymo 208² straipsniu įstatymu Nr. IX–1036 [11]. Pagrindinis šio panaikinimo motyvas – tai daugelio nuteistųjų, esančių laisvės atėmimo vietose, negebėjimas atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą, kuris lemia siauresnį lygtinio paleidimo taikymą (esant žalos atlyginimo sąlygai, asmenų, lygtinai atleidžiamų nepasibaigus bausmės laikui, palyginus su lygtinai paleidžiamaisiais, skaičius yra beveik 10 kartų mažesnis [12]), ir lūkesčiai, kad žala bus atlyginama veiksmingiau nuteistojo neizoliavus nuo visuomenės. Darytina prielaida, kad lygtinis atleidimas nuo bausmės nepasibaigus bausmės laikui taikomas nuteistiesiems, turintiems ekonominių galimybių atlyginti žalą, o lygtinis paleidimas – asmenims, kurie turi daugiau galimybių atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą, būdami visuomenėje, arba tokios žalos nepadarė.

Antra, galime iškelti hipotezę, kad vienas iš minėtų institutų atribojimo argumentų yra materialinis paleidimo pagrindas, t. y. nuteistojo pasitaisymo kriterijus. Nuteistasis laikomas pasitaisiusiu tuomet, kai sugeba atlikęs bausmę savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis [9, p. 10]. Iš BVK 157 ir BK 77 straipsnių formuluotės matyti, kad paleidžiamas lygtinai asmuo dar nėra visiškai pasitaisęs ir turi tęsti pataisą visuomenėje, o lygtinio atleidimo nuo bausmės nepasibaigus bausmės laikui atveju normoje nenumatyta tolesnio jo taisyto būtinumą.

Trečia, aptariamus institutus reguliuoja skirtingų teisės šakų normos: lygtinis atleidimas nuo bausmės nepasibaigus bausmės laikui reguliuojamas baudžiamosios teisės normomis, o lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, kaip jau minėjome, reguliuoja bausmių vykdymo teisės

normos. Be to, kitaip nei lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų, lygtinis atleidimas nuo bausmės nepasibaigus bausmės laikui priskiriamas atleidimo nuo bausmės institutui, remiantis BK X skyriaus normomis, nustatančiomis atleidimo nuo bausmės rūšis.

2. LYGTINIO PALEIDIMO TAIKYMAS

2.1. Lygtinio paleidimo taikymo apimtis

Jungtinių Tautų 1990 metų rezoliucijoje Nr. 45/110 dėl Jungtinių Tautų standartinių minimalių taisyklių dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės) [13], nurodoma, kad po laisvės atėmimo bausmės paskyrimo gali būti priimami nutarimai dėl įvairių lygtinio paleidimo formų. Nuostatų apie lygtinio paleidimo instituto įtvirtinimą nacionalinėje teisėje yra ir kituose Jungtinių Tautų dokumentuose – 1980 metais vykusio šeštojo kongreso dokumentuose dėl bausmių deinstitucionalizavimo ir laisvės atėmimo bausmės alternatyvų, taip pat 1985 metais vykusio septintojo kongreso rezoliucijoje Nr. 39/112 dėl kalinių skaičiaus mažinimo, alternatyvų laisvės atėmimo bausmei ir teisės pažeidėjų socialinės integracijos [14]. Kalbant apie platesnį lygtinio paleidimo taikymą, paminėtina ir 1995 m. Jungtinių Tautų rekomendacija dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos. Joje rekomenduojama numatyti nuteistojo iki gyvos galvos lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos institutą ir jo taikymo procedūras [9, p. 96].

Europos Tarybos rezoliucija Nr. R (76) 2 dėl kalinių, nuteistų ilgalaikiu laisvės atėmimu, priežiūros [15] nustato, kad gerai besielgiantiems nuteistiesiems turi būti suteikta teisė į lygtinį paleidimą, užtikrinant, kad visi nuteistieji, jei jų elgesys atitinka keliamus reikalavimus, galėtų pasinaudoti šia teise. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R (92)16 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių (Europos taisyklės) [16] skatina taikyti priemones, nesusijusias su laisvės atėmimu, taip siekiant riboti įkalinimo taikymą. Taikyti tokias priemones reikalauja bausmių vykdymo sistemos principai. Aptariant Lietuvos Respublikos įstatymus, pažymėtina, kad BVK nuostatos įgalina plačiau taikyti lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, plečiant asmenų, kuriems gali būti taikomas šis institutas, ratą ir mažinant apribojimus lygtinai paleisti asmenis iš laisvės atėmimo vietų. Būtina akcentuoti, kad lygtinis paleidimas nebesiejamas su padarytos nusikalstamos veikos pobūdžiu bei pavojingumu ir paskirtos laisvės atėmimo bausmės dydžiu, kaip buvo senajame BK. Nuteistasis gali būti lygtinai paleistas atsižvelgus ne tik į atliktos laisvės atėmimo bausmės dalį, bet ir į jo elgesį bausmės atlikimo metu. Nors priėmus naują BK ir BVK Lietuvos laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų skaičius sumažėjo nuo 11070 (2003 m. sausio 1 d.) iki 8137 (2006 m. sausio 1 d.), tačiau vis dar yra pernelyg daug įkalinimų asmenų (atliekančių terminuotą laisvės atėmimo, laisvės atėmimo iki gyvos galvos ir arešto bausmes bei suimtųjų). Palyginus, 2006 m. sausio 1 d. Lietuvoje 100 000 gyventojų teko 237 kaliniai (nuteistieji ir kalinamieji), o kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse 2006 m. sausio 1 d.

įkalinimų asmenų buvo nuo 71 (Suomijoje) iki 140 (Ispanijoje) kalinių 100 000 gyventojų.

Siekiant, kad Lietuvoje kalinių būtų mažiau – priartėti prie Europos Sąjungos valstybių įkalinimų asmenų skaičiaus, lygtinio paleidimo taikymo sąlygas reikėtų plėsti, panaikinant bausmių vykdymo įstatymo spragas. Daugiau kaip metus galiojusios BVK 157 straipsnio redakcijos nustatyti lygtinio paleidimo pagrindai neapėmė kai kurių nuteistųjų kategorijų – minėto straipsnio 3 dalyje nebuvo paminėti asmenys, nuteisti už nesunkius nusikaltimus, taip pat asmenys, padarę nusikaltimus dėl neatsargumo ir nuteisti daugiau kaip 6 metams laisvės atėmimo, kurie gali būti kalinami atviroje kolonijoje. Tokiu būdu tam tikrą laiką buvo pažeistas teisėkūros išsamumo principas, reikalaujantis, kad įstatymų leidėjas laiku išleistų įstatymus, reikalingus asmenims įgyvendinti savo teises. Šią spragą įstatymų leidėjas likvidavo tik 2004 m. liepos 8 d. Lietuvos Respublikos įstatymo Nr. IX-2338 [17] nuostatomis dėl BVK pataisų. Tačiau išliko neregamentuotos lygtinio paleidimo sąlygos tuo atveju, kai teismas, remdamasis BK 50 straipsniu, asmeniui, nuteistam už sunkų nusikaltimą, paskiria atlikti bausmę atviroje kolonijoje. Taip pat Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymai nenumato galimybės taikyti lygtinį paleidimą nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos.

Siekiant platesnio lygtinio paleidimo taikymo, bausmių vykdymo įstatyme būtina nustatyti kelias šio paleidimo rūšis. Europos Tarybos rekomendacijoje Nr. R (03) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) [3] numatytos dvi lygtinio paleidimo sistemos: pasirinktinė paleidimo sistema, kai įstatymas turi nustatyti minimalų laisvės atėmimo bausmės atlikimo terminą iki įgyjamos teisės į lygtinį paleidimą, ir privalomoji paleidimo sistema, kai įstatymas turi nustatyti terminą, kurį kaliniai privalo atlikti iki įgys teisę į lygtinį paleidimą. Palyginus su BVK, kur numatyta tik viena lygtinio paleidimo rūšis, kitose valstybėse yra didesnė lygtinio paleidimo rūšių įvairovė: Jungtinėje Karalystėje be įstatymo nustatyto lygtinio paleidimo (anglų k. *statutory release*) yra automatiškai taikomas lygtinis paleidimas (anglų k. *automatic conditional release*), taip pat lygtinis paleidimas tam tikros institucijos nuožiūra (anglų k. *discretionary conditional release*). Verta paminėti ir Kanadoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau vadinama – JAV) taikomus dienos lygtinį paleidimą (anglų k. *day parole*), paleidimą pagal leidimą (anglų k. *release under licence*).

2.2. Lygtinio paleidimo taikymo kriterijai ir jų vertinimas

Lygtinio paleidimo taikymo kriterijai – materialieji ir formalieji pagrindai, kuriais remiantis vertinama, ar asmenį įmanoma toliau taisyti neizoliuojant nuo visuomenės. Subjektas, kuriam taikomas lygtinis paleidimas, – nuteistasis, atliekantis laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje ir atitinkantis įstatymo nustatytas lygtinio paleidimo sąlygas (kriterijus). Lygtinio paleidimo taikymo kriterijų vertinimas – nustatymas, ar nuteistasis atitinka materialiuosius ir formaliuosius pagrindus, ku-

riems esant ji įmanoma toliau auklėti visuomenėje.

Pagal tarptautinių teisės aktų nuostatas lygtinio paleidimo taikymas turi būti siejamas su iš anksto įtvirtintų kriterijų įvertinimu, atsižvelgiant tiek į teisės pažeidimo prigimtį ir sunkumą, tiek ir į teisės pažeidėjo asmenybę, biografiją, nuteisimo tikslus bei aukos teises. Tokijo taisyklės [13] nustato pagrindinius alternatyvių priemonių parinkimo kriterijus: rehabilitaciniai teisės pažeidėjo poreikiai, visuomenės apsauga, taip pat aukos, su kuria turi būti konsultuojamasi, kai tik tai įmanoma, interesai. Europos taisyklės [16] nustato reikalavimą, kad teisės pažeidėjas būtų pasirengęs bendradarbiauti ir laikytis nustatytų pareigų. Kriterijai, kuriuos kaliniai turi atitikti, kad būtų lygtinai paleisti, turi būti aiškūs ir tikslūs. Privalu atsižvelgti į kalinių asmenybes ir socialines bei ekonomines aplinkybes, o taip pat ir į reintegracijos programų tinkamumą [3]. Europos Tarybos Ministrų komiteto rezoliucija Nr. R (76) 2 dėl elgesio su ilgam laikui nuteistais kaliniais [15] nustato, kad lygtinis paleidimas negali būti taikomas vien tik pagal bendrą prevencinę prognozę, – turi būti atsižvelgiama į įstatymo nustatytų reikalavimų, susijusių su bausme, vykdymą, ir į palankias lygtinio paleidimo taikymo prognozes.

Tarptautiniai teisės aktai nurodo, kad atitinkamos institucijos privalo inicijuoti procedūrą dėl lygtinio paleidimo sprendimo, kai tik asmuo atkalėjo minimalų laisvės atėmimo bausmės laiką [3]. Lygtinio paleidimo kriterijai turi būti taip taikomi, kad lygtinis paleidimas būtų suteikiamas visiems kaliniams, kurie laikomi atitinkančiais minimalius įstatymo reikalavimus. *Tik atitinkamos institucijos gali įrodyti, kad kalinys neatitinka kriterijų.* Lygtinio paleidimo taikymas yra valstybės pagalba nuteistajam pasinaudoti jam suteikta subjekto teise [18, p. 303]. Kitaip tariant, nuteistasis negali įgyvendinti BVK nustatytos teisės į lygtinį paleidimą be kompetentingų valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmų (sprendimų). Tai reiškia, kad pataisos įstaiga privalo pateikti teikimą dėl asmens lygtinio paleidimo, kai nuteistasis faktiškai atlieka įstatymo nustatytą laisvės atėmimo bausmės dalį. Pažymėtina, kad pataisos įstaigos pareiga teikti nuteistąjį lygtiniam paleidimui atlikus nustatytą bausmės dalį nesiejama su pataisos įstaigos teise vertinti, ar nuteistasis atitinka lygtinio paleidimo kriterijus. Šių kriterijų vertinimas ir sprendimo dėl lygtinio paleidimo taikymo priėmimas yra tik teismo prerogatyva.

Pabrėžtina, kad sprendimas dėl lygtinio paleidimo priimamas tik *in arbitrio iudicis* (teisėjo nuožiūra): BVK 157 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nuteistieji iš pataisos įstaigų „gali būti“, o ne „turi būti“ lygtinai paleisti. Tai reiškia, kad teismas neprivalo visais atvejais priimti teigiamą sprendimą dėl lygtinio paleidimo, jei yra pataisos įstaigos teikimas. Teismo diskrecijos teisė yra itin svarbi sprendimų dėl lygtinio paleidimo priėmimo procese. Šiame kontekste verta paminėti atvejus, kai nuteistieji nenuoširdžiai (nevykdydami ir neketindami vykdyti ateityje pareigų) pripažįsta tėvystę, siekdami pasinaudoti BVK norma, nustatančia, kad asmenys, turintys vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų, lygtinai paleidžiami atlikę tik vieną trečdalį bausmės. Kitaip tariant, atrodo, kad nu-

teistieji gali piktnaudžiauti BVK nustatytais lygtinio paleidimo sąlygomis. Nesutiktume su tokia nuomone dėl šių priežasčių: lygtinis paleidimas yra nuteistojo teisė, bet ne privilegija. Ar gali nuteistasis naudotis ta teise, nusprendžia tik teismas padaręs išvadą, kad jis lygtinio paleidimo metu ir vėliau sugebės gyvenimo tikslų siekti teisėtai būdais ir priemonėmis.

Sprenddamas, ar taikyti lygtinį paleidimą, teismas įvertina visumą aplinkybių, nustatytų įstatyme ir turinčių įtakos lygtiniam paleidimui, – tiek formaliąsias sąlygas (faktiškai atliktą bausmės laiką), tiek materialiąsias sąlygas (elgesį bausmės atlikimo metu: padarytus pažeidimus ir pobūdį, nuteistojo išsipareigojimą doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad jis pasitaisys, dalyvavimą darbo, mokymosi, socialinės rehabilitacijos veikloje, taip pat visas kitas aplinkybes, patvirtinančias, kad ji įmanoma toliau taisyti neizoliuotą nuo visuomenės, bet prižiūrimą). Pvz., straipsnyje minėtoje situacijoje teismas, vertindamas kiekvieną konkretų tėvystės pripažinimo atvejį, gali spręsti, ar nuteistasis iš tiesų vykdė ir ketina vykdyti ateityje tėvo pareigas, o gal tėvystę pripažino nenuoširdžiai.

Siekdamas priimti teisingą sprendimą dėl lygtinio paleidimo kiekvienu atveju teismas turi įvertinti nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu, jo pataisos lygį, nusikalstamų veikų recidyvo riziką, taip pat ar nuteistasis sieks savo gyvenimo tikslų teisėtai būdais ir priemonėmis. Tačiau teismui sunku teisingai įvertinti šias aplinkybes, nes pataisos įstaigos neturi patikimų priemonių ir metodų atlikti tinkamą nuteistojo asmenybės vertinimą. Teikime dėl lygtinio paleidimo taikymo pataisos įstaiga pateikia tik duomenis, apibūdinančius nuteistojo elgesį, jo požiūrį į darbą ir mokymąsi per visą bausmės atlikimo laiką, taip pat psichologinės tarnybos išvadas. Remiantis Kalėjimų departamento direktoriaus 2005 m. kovo 8 d. įsakymu Nr. 4/07-50 patvirtintomis Naujos nusikalstamos veikos padarymo rizikos vertinimo metodinėmis rekomendacijomis [19], teismui pateikiama informacija apima tik asmens duomenų ir socialinės padėties aprašymą. Lygtinai paleidžiamų asmenų nusikalstamos veikos recidyvo rizikos vertinimas grindžiamas kriterijais (amžius, teistumų skaičius, laikas, išbūtas laisvės atėmimo vietoje ir t.t.), kurie nesuteikia patikimų žinių, ar nuteistasis nebusisikals. JAV rengiant asmenis lygtiniam paleidimui atliekamas nuteistojo pavojingumo (anglų k. *offender standardisation assessment*) ir poreikių vertinimas (anglų k. *assessment of offender needs*) [20]. Pagal šį vertinimą nustatoma reali nuteistojo nusikalstamų veikų recidyvo rizika ir jam reikalingos priežiūros lygis (žemas, vidutinis, aukštas). Europos Tarybos rekomendacijos Nr. R (03) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) [3] 37 taisyklė nustato, kad turi būti skatinamas *patikimų rizikos ir poreikių vertinimo priemonių bei kitų metodų, padedančių priimti sprendimus dėl lygtinio paleidimo, naudojimas ir tobulinimas*. Būtų tikslinga šią nuostatą įdiegti Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymuose.

2.3. Subjektas, taikantis lygtinį paleidimą

Subjektas, taikantis lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, – įstatymo įgaliota institucija, įstaiga ar pareigūnas, priimančias sprendimą dėl asmens lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos.

Tiek Tokijo [13], tiek ir Europos [16] taisyklės įtvirtina nuostatą, kad klausimai dėl alternatyvių priemonių taikymo tvarkos ir sąlygų turi būti išspręsti įstatyme. Europos taisyklės [16] taip pat pabrėžia, kad teisminei institucijai (teismui, teisėjui ar prokurorui) turi būti nustatyta teisė spręsti klausimus, susijusius su alternatyvių laisvės atėmimo priemonių (taip pat ir lygtinio paleidimo) panaikinimu ar pakeitimu, tačiau įsakmiai nenustato, kad teismui, teisėjui ar prokurorui būtų nustatyta pareiga priimti sprendimus dėl šių priemonių taikymo.

Užsienio valstybių praktikoje lygtinio paleidimo taikymo klausimo sprendimas gali būti pavestas specialiai įgaliotai institucijai (Lygtinio paleidimo komisijai, Lygtinio paleidimo tarybai), teisingumo ar vidaus reikalų ministrui, Kalėjų departamento direktoriui [21, p. 118, 119]. Lietuvoje lygtinio paleidimo taikymo procese dalyvauja kelios institucijos: laisvės atėmimo bausmę vykdanči institucija (rengia ir pateikia siūlymą (teikimą) dėl lygtinio paleidimo taikymo) ir teismas (priima sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo). Remiantis užsienio valstybių (JAV, Jungtinės Karalystės, Kanados, Švedijos) patirtimi galima teigti, kad tik vieningas lygtinio paleidimo rengimo ir taikymo procesas sudaro prielaidas siekti nuteistųjų resocializacijos. Būtent šis tikslas lemia, kad sprendimas dėl lygtinio paleidimo nėra formalus aktas, kuriuo reikia tik įgyvendinti teisės normas. Teismas iš esmės sprendžia civilines bei baudžiamąsias bylas. Todėl sprendimai dėl lygtinio paleidimo priimami labiau *pro forma*. Taigi, jei juos priimtų institucija, kompetentinga spręsti tik vienos rūšies, t. y. lygtinio paleidimo taikymo klausimus, būtų išvengta mechaniško įstatymo taikymo, būtų lengviau nuteistiesiems nustatyti būtent tas pareigas, kurios atitinka jų resocializacijos poreikius.

Dėl minėtų priežasčių būtina diskutuoti, ar lygtinio paleidimo taikymą tikslinga tradiciškai priskirti teismo kompetencijai. Lietuvos bausmių vykdymo teisės mokslininkai jau pateikė tam tikrą nuostatą šiuo klausimu: pvz., G. Švedo nuomone, teisminė procedūra šiuo klausimu yra nepagrįsta ir nepriimtina. Nuteistojo, kuriam taikomas lygtinis paleidimas, teisinė padėtis švelnėja, todėl teismo sprendimas teisiniu požiūriu nėra būtinas [21, p. 118]. Gali kilti abejonių dėl išdėstytos nuomonės atitikimo Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 1 straipsnio 3 daliai, kuri sako, kad bylose teismų priimtus sprendimus gali peržiūrėti tik teismas. Ši norma sudaro prielaidą manyti, kad tik teismas nusprendžia, kuris nuteistasis gali būti lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos, o tokios funkcijos perleidimas kitam subjektui pažeistų principą, kad teisingumą vykdo tik teismai. Tačiau manome, kad sprendimo dėl lygtinio paleidimo priėmimas neturėtų būti vertinamas kaip „bylų peržiūrėjimas“ arba „teisingumo vykdymas bylose“. Pirma, bylų peržiūrėji-

mas sietinas su apeliacine ir kasacine baudžiamųjų bylų teisminio nagrinėjimo procedūra, o taikant lygtinį paleidimą baudžiamoji byla iš esmės nėra nagrinėjama. Antra, teisingumo vykdymas baudžiamajoje byloje reiškia, kad joks kitas subjektas, išskyrus teismą, negali atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės [22]. Tačiau, kaip jau minėjome, lygtinis paleidimas nepriklauso atleidimo nuo bausmės institutui, juolab nėra atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis.

3. LYGTINIO PALEIDIMO PANAIKINIMAS

Lygtinio paleidimo panaikinimas – kompetentingos institucijos, įstaigos ar pareigūno sprendimas, kurio pagrindu nutrūksta teisiniai santykiai, atsiradę dėl lygtinio paleidimo vykdymo (atlikimo) nuteistiesiems laisvės atėmimo bausmės. Šie santykiai nutrūksta, kai nuteistasis dėl pareigų nevykdymo ar netinkamo vykdymo praranda jam parodytą pasitikėjimą ir galimybę atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį laisvėje. Negatyviaja prasme lygtinio paleidimo panaikinimas yra lygtinai paleistojo atsakomybės forma, kuri išreiškiama jo pasiuntimu į pataisos įstaigą atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį.

Pareigų neatlikimas ar netinkamas atlikimas sudaro lygtinai paleistų asmenų atsakomybės pagrindą: dėl to nuteistiesiems kyla neigiamų teisinių pasekmių (poveikio priemonių skyrimas, lygtinio paleidimo panaikinimas). Tarptautinės taisyklės įtvirtina nuostatą, kad sąlygų, kurių privalo laikytis teisės pažeidėjas, pažeidimas lemia lygtinio paleidimo pakeitimą ar panaikinimą. Todėl labai svarbios yra įstatymų nuostatos, apibrėžiančios tokius pažeidimus. BVK 157 straipsnio 6 dalis nustato, kad lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos nuteistasis siunčiamas atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį, jeigu jis vengia dirbti arba sistemingai pažeidinėja ar itin piktybiškai pažeidžia darbo drausmę, taip pat pažeidinėja viešąją tvarką arba jam nustatytas pareigas. Palyginus senojo BK ir BVK nuostatas matyti, kad galiojantis įstatymas (BVK) sumažino sąrašą administracinės teisės pažeidimų, už kurių padarymą lygtinai paleistieji gali būti siunčiami į laisvės atėmimo atlikti likusios bausmės dalies. Šiuo metu įstatymas nustato teises pasekmes tik už viešosios tvarkos pažeidimus. Šie administracinės teisės pažeidimai tiksliausiai nuspėja nuteistojo pozityvų (ar negatyvų) elgesį ateityje. O kitų, ne tokių pavojingų administracinės teisės pažeidimų (eisimo taisyklių, gyvūnų laikymo, gamtos apsaugos ir pan.), pobūdis turi mažiau įtakos konstatuojant, kad nuteistasis ateityje nesilaikys įstatymų ir darys naujus nusikaltimus. Sprendžiant lygtinai paleisto asmens gražinimo į pataisos įstaigą klausimą yra svarbus padarytų pažeidimų sistemingumas ir piktybiškumas, bet ne išsamus jų sąrašas. Pažymėtina, kad tarptautiniai teisės aktai rekomenduoja nacionaliniuose teisės aktuose nustatyti pareigos pažeidimo turinį: įstatymu ar kompetentingos įstaigos potvarkiu nustatyti elgesį, kvalifikuotiną kaip baudžiamą nusižengimą, skatina Europos kalnimo taisyklių [23] 35 straipsnis. Užsienio valstybėse yra įprasta diferencijuoti nuteistųjų atliktus pažeidimus pa-

gal jų pobūdį į kelias kategorijas: sunkius ir nesunkius [24, p. 13]. Panašią drausmės pažeidimų sistemą teisės mokslininkai (pvz., G. Švedas) siūlo nustatyti ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose, taikomuose laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims [21, p. 122, 143].

Kadangi pareigų nevykdymas (netinkamas vykdymas) siejamas su lygtinio paleidimo panaikinimu, svarbu nustatyti, koks elgesys sukelia šias pasekmes. Kalbant apie kai kurias šiuo metu BVK nustatytas pareigas, pvz., „nesilankyti tam tikrose vietose, jei tai nesusiję su darbu“, „neišeiti iš namų tam tikru laiku, jei tai nesusiję su darbu“, diskutuotina, ar jų nevykdymas arba netinkamas vykdymas laikytinas drausmės pažeidimu. Pabrėžtina, kad pagal Europos kalinimo taisykles [23] nuteistųjų drausmė pati savaime nėra valdymo tikslas. Drausmė – tai vienas iš svarbių veiklos aspektų, skirtų sukurti aplinką, kurioje nurodyti bausmių vykdymo institucijos uždaviniai būtų patenkinamai vykdomi. Tokiu būdu Europos kalinimo taisyklės [23] visuotinai priimtas disciplinos priemonės ir procedūras interpretuoja ne kaip visada baudžiančias ir prievartinės negatyviają prasmę, bet kaip turinčias pozityvių aspektų savo ketiniuose ir taikyme. Taigi abejotina, ar teisinės pasekmės, kylančios už minėtų pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą (drausminė atsakomybė, poveikio priemonių taikymas ir kt.), yra proporcingos padaryto nusižengimo pobūdžiui ir pavojingumui. Taip pat abejotina, ar tokių pareigų nustatymas atitinka atsakomybės tikslingumo principą. Manytume, kad lygtinio paleidimo laikotarpiu atsakomybės tikslus galima pasiekti ne nustatant pareigas „nesilankyti tam tikrose vietose, jei tai nesusiję su darbu“, „neišeiti iš namų tam tikru laiku, jei tai nesusiję su darbu“, bet kitomis priemonėmis: pakanka žodine pastaba atkreipti lygtinai paleistojo dėmesį į būtinybę nesilankyti išvardytose vietose ar būti namuose tam tikru metu. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R (03) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) nurodo, kad norint sumažinti lygtinai paleistų kalinių recidyvizmo pavojų, jiems turėtų būti taikomos *individualios* sąlygos. Atsižvelgdami į tai manytume, kad esama pareigų, nustatytų lygtinai paleistiems asmenims, sistema, kuri iš esmės yra perimta iš senojo BK, galiojusio iki 2003 m. gegužės 1 d. [25], turi būti tobulinama, nustatant lygtinai paleistiesiems tokias pareigas, kurios būtų individualizuotos ir kiekvienu konkrečiu atveju turėtų įtakos teigiamiems jų elgesio pokyčiams. Pvz., tuo atveju, kai nuteistasis lygtinai paleidžiamas, nes turi vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų, jam galėtų būti nustatoma pareiga dorai auklėti ir prižiūrėti vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, sudaryti sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikai būtų parengti savarankiškam gyvenimui visuomenėje ir pan.

Kalbant apie lygtinio paleidimo panaikinimą, pažymėtina, kad įstatyme būtina racionaliai nuspręsti, koks lygtinai paleisto asmens elgesys laikytinas galimu ar leidžiamu (teise), koks – privalomu (pareigomis), nes būtent pareigų nevykdymas (netinkamas vykdymas) lemia teisės būti laisvėje praradimą. Neretai diskutuojama būtinybė nustatyti lygtinai paleistiesiems asmenims pareigą dalyvauti socialinės integracijos programose. Ma-

nytume, kad toks siūlymas nėra pagrįstas būtinumu ar lūkesčiais, kad tokios pareigos nustatymas duos pozityvių rezultatų. Socialinės integracijos programos turi būti vykdomos, atsižvelgus į nuteistojo socialinius poreikius. Todėl įsakmus tokios pareigos pobūdis nelemia teigiamų nuteistojo elgesio pokyčių, juolab kad esamų socialinės integracijos (reabilitacijos) programų, kurias vykdo pataisos inspekcijos, kokybė kelia pagrįstų abejonių dėl jų veiksmingumo. Programų turinio analizė leidžia teigti, kad lygtinai paleisti asmenys nėra skatinami keisti asocialių elgesį, siekti savo gyvenimo tikslų teisėtai būdais ir priemonėmis. Pažymėtina, kad esamų programų turinys neatitinka jose keliamų tikslų, jos yra šviečiamąjo (informacinio) pobūdžio ir nenukreiptos į ilgalaikę asmenybės korekciją. Pabrėžtina, kad netinkama socialinės integracijos programa ne tik neduoda teigiamų rezultatų, bet ir turi neigiamų pasekmių nuteistajam. Be to, dalyvavimas tokio pobūdžio programose nėra savitiksliis. Jis priklauso tik nuo paties nuteistojo valios ir motyvacijos keisti savo elgesį taip, kad ateityje galėtų siekti savo gyvenimo tikslų teisėtai būdais ir priemonėmis. Todėl abejotina, kad įsakmus reikalavimas dalyvauti tokiose programose lems teigiamus nuteistojo elgesio pokyčius.

Aptarus lygtinio paleidimo teisinių santykių pasi- baigimą, paminėtinas ir pozityvusis lygtinio paleidimo panaikinimas. Lygtinai paleistasis, uoliai vykdydamas pareigas, gali susikurti teisę į teisinės padėties švelninimą (priežiūros nutraukimą, atleidimą nuo bausmės). Šiuo atveju lygtinio paleidimo priežiūra nutraukiama kaip skatinamoji priemonė už teisėtą nuteistojo elgesį dar nepasibaigus bausmės terminui: pvz., JAV taikomas lygtinai paleistų asmenų „atleidimas nuo aktyvios priežiūros iki nustatyto laiko“ (anglų k. *early discharge from active supervision*) [26]. Ši priemonė yra itin tikslinga, kai lygtinio paleidimo terminas nėra trumpas. Toks lygtinai paleistų asmenų ilgalaikės priežiūros vykdymas (anglų k. *long term supervision*) nebuvo įprastas Lietuvoje, tačiau išgaliojus BVK buvo įtvirtinta lygtinio paleidimo sąlygų sistema, sudaranti pagrindą ilgam lygtinio paleidimo laikotarpiui (pvz., ketveriems metams). Tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamieji ir bausmių vykdymo įstatymai nenumato jokių lygtinai paleistų nuteistųjų teisinės padėties švelninimo priemonių, išskyrus galimybę sumažinti registracijos pataisos inspekcijoje skaičių, teikti teismui, kad šis panaikintų vieną ar kelias nustatytas pareigas. Taikyti lygtinai paleistiesiems lygtinį atleidimą nuo bausmės nepasibaigus nustatytam laikui nėra logiška, nes tokiu atveju gali būti nustatyti panašūs apribojimai, kuriuos nuteistasis jau patyrė. Apibendrinami manome, kad tokia situacija ne visiškai atitinka progresyvų bausmių atlikimo principą.

IŠVADOS

1. Lygtinio paleidimo metu neatlikta laisvės atėmimo bausmės dalis tęsiama neizoliavus nuteistojo nuo visuomenės. Darytina išvada, kad lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų laikytinas ne atleidimo nuo bausmės, o atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės pataisos įstaigo-

je rūšimi. Atsižvelgdami į tai, siūlome tokią lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų sąvoką: lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų – tai tokia nuteistojo atleidimo nuo tolesnio faktiško laisvės atėmimo pataisos įstaigoje nepasibaigus nustatytam laikui rūšis, kuria nustatomos tam tikros sąlygos ir siekiama skatinti jį toliau taisyti laisvėje prižiūrimam atitinkamų priežiūros institucijų.

2. Palyginus su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis, Lietuvoje įkalintų asmenų skaičius tebėra didelis, todėl Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymuose tikslinga nustatyti kelias lygtinio paleidimo rūšis. Tai užtikrintų platesnį lygtinio paleidimo taikymą ir sumažintų laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų skaičių.

3. Būtina taikyti tokią nuteistojo asmenybės vertinimo sistemą, kuri sudarytų sąlygas įvertinti jo pasitaisymą, prognozuoti pavojingumą visuomenei ir nustatyti realių nusikalstamų veikų recidyvo pavojų, išvengti lygtinio paleidimo taikymo *pro forma*, įgyvendinti veiksmingesnę lygtinai paleistųjų resocializaciją.

4. Apibendrinami manytume, kad teisminis procesas nėra būtinas taikant lygtinį paleidimą. Todėl yra tikslinga keisti subjektą, galintį spręsti lygtinio paleidimo taikymo klausimą, šiuos įgaliojimus nustatant ne teismui, bet kitai teisei institucijai (pvz., specialiai komisijai).

5. Siūlytina BVK nustatyti naują paskatinimo priemonę teisėtai besielgiantiems lygtinai paleistiems asmenims, ypač tiems, kurių lygtinio paleidimo trukmė yra ilga, – priežiūros nutraukimą nepasibaigus nustatytam laikui. Tokia priemonė papildytų progresyvaus bausmių atlikimo principo įgyvendinimo mechanizmą.

6. Būtų tikslinga lygtinai paleistųjų asmenų drausmės pažeidimus diferencijuoti į nesunkius ir sunkius. Pažeidimų diferencijavimas teisės akte sudarytų prielaidas išvengti subjektų, turinčių teisę skirti nuobaudas ir teikti teikimą dėl pasiuntimo į pataisos įstaigą atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį, šališkumo, netinkamo veikos vertinimo, netinkamo (pernelyg plataus ar siauro) ir netikslaus teisės normų interpretavimo.

7. Reikia tobulinti pareigų, nustatytų lygtinai paleistiesiems, sistemą. Pareigų turinys turi atitikti proporcingumo ir atsakomybės tikslingumo principus. Jų vykdymas (laikymasis) turi skatinti asmenis pakartotinai nebusikalsti. Siūlytina įdiegti į BVK pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, sudaryti sąlygas visapusiškai vystytis, kad vaikai būtų parengti savarankiškam gyvenimui visuomenėje, – tais atvejais, kai nuteistąjį siūloma lygtinai paleisti, nes jis turi vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 73-3084.
2. Parole: Contributing to Public Safety. National parole board. – Canada, 1996.
3. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R (03) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) // <http://www.kdmc.lt>. Žiūrėta: 2006-03-10.
4. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo // <http://www.kdmc.lt>. Žiūrėta: 2006-03-10.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 programos įgyvendinimo priemonių, patvirtintų Vyriausybės 2005 m. kovo nutarimu 25 d. nutarimu Nr. 315 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005. Nr. 40-1290.
6. Pavilionis V., Švedas G., Abramavičius A. ir kiti. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 2001.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-2741.
8. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas // <http://www.lki.lt>. Žiūrėta: 2006-03-10.
9. Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. – Vilnius, 2003
10. Селиверстов В. И. Уголовно исполнительное право России. – Москва, 2004.
11. 2002 m. liepos 4 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 54¹, 54², 141, 226¹, 227³ straipsnių pakeitimo ir papildymo 208² straipsniu įstatymas Nr. IX-1036 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 73-3098.
12. <http://www.kalejimudepartamentas.lt>. Žiūrėta: 2006-03-10.
13. Jungtinių Tautų 1990 m. rezoliucija Nr. 45/110 dėl Jungtinių Tautų standartinių minimalių taisyklių dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės) // <http://www.un.org>. Žiūrėta: 2006-03-10.
14. Jungtinių Tautų 1985 m. rezoliucija Nr. 39/112 dėl kalinių skaičiaus mažinimo, alternatyvų laisvės atėmimo bausmei ir teisės pažeidėjų socialinės integracijos // <http://www.un.org>. Žiūrėta: 2006-03-10.
15. Europos Tarybos rezoliucija Nr. R (76) 2 dėl kalinių, nuteistų ilgalaikiu laisvės atėmimu, priežiūros // <http://www.kdmc.lt>. Žiūrėta: 2006-03-10.
16. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R (92)16 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių (Europos taisyklės) // <http://www.kdmc.lt>. Žiūrėta: 2006-03-10.
17. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 43, 48, 49, 68, 102, 121, 157, 173, 176 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. IX-2338 // Valstybės žinios. 2004. Nr. 115-4278.
18. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius, 2000.
19. Naujos nusikalstamos veikos padarymo rizikos vertinimo metodinės rekomendacijos, patvirtintos Kalėjimų departamento direktoriaus 2005 m. kovo 8 d. įsakymu Nr. 4/07-50.
20. <http://www.appa-net.org>. Žiūrėta: 2006-03-10.
21. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius, 2003.
22. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. – Vilnius, 2004.
23. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R (87)3 dėl Europos kalinimo taisyklių // <http://www.kdmc.lt>. Žiūrėta: 2006-03-10.
24. Burke P. B. Policy Driven Responses to Probation and Parole Violations. – Silver Spring, 1997
25. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 1961. Nr. 18-147.
26. <http://www.usdoj.gov/uspc/mission.htm>. Žiūrėta: 2006-03-10.

PAROLE: COMPARATIVE LEGAL ASPECTS

Doctoral Candidate Simona Mesonienė

Mykolas Romeris University

Summary

The research topic was of the article selected intentionally. Despite the fact Lithuania adopted new Penal code in 2003, the effective model of parole system wasn't established. Additionally, rate of parolee's recidivism is quite high. Analyzing the content and quality of the parole system developed in Lithuania, we observe that our country is facing many problems of the conditional release implementation. Thus, parole remains one of the chief topics in an ongoing and lively discussion of the purposes and practices of the criminal justice system in our country.

The author highlights existent advantages and imperfections of the Penal Code regarding parole and proposes appropriate amendments of the Code. The main aims of the research are: firstly, to disclose the content of western parole system by analyzing it in the context of legal criteria and to define the definition of parole. Secondly, to evaluate the quality of the parole system existing in Lithuania and to disclose the range of issues associated with the parole process, and, thirdly, to propose concrete efficient ways of solving parole procedure and supervision problems in Lithuania.

The article analyses legal regulation of parole (conditional release) in the Republic of Lithuania and in the foreign countries (United States of America, Canada, United Kingdom, and Sweden). The author reviews the variety of parole definitions in the various legal systems. Parole systems differ in various legal systems, also country to country. Thus, parole definition, decision making, supervision and revocation process in Lithuania and mentioned foreign countries, the similarities and differences thereof, are compared in this article. Regarding to this analysis the new theoretic definition of parole is proposed. Also the main features of parole and differences between similar legal institutes – parole and early discharge from punishment – are highlighted in the article.

Despite the Penal Code presumes legal assumptions to apply conditional release to a wider range of prisoners, incarceration rate in Lithuania is very high comparing with other European Union countries (237 convicted prisoner's per 100

000 inhabitants in 2006). The author proposes to widen the implementation of parole: the limits of the application of conditional release must be widened by shortening the term of the custodial penalty and by decreasing the number of prisoners to whom parole is not applied. Also the classification of parole is not appropriate in Lithuania, so the several parole types must be ordained in Lithuanian legal system. The author offers to establish discretionary and mandatory release system.

Also the legal status of parolees (obligations and rights), the violations of discipline and legal responsibility of parolees are discussed in the article. The system of obligations imposed to parolees should be improved in Lithuania. In order to reduce the risk of recidivism of conditionally released prisoners, it should be possible to impose on them individualised conditions. Additionally, in order to warrant the discipline of parolees and to avoid application of inadequate punishments, the article proposes the parolee conduct constituting a disciplinary offence shall be determined by the law or by the regulation of the competent authority. Also the implementation of early discharge from active supervision of parolees is proposed in the research.

Attention to parole assessment of the offender is paid in the research. The use and development of reliable risk and needs assessment instruments which would, in conjunction with other methods, assist parole decision-making should be encouraged. The criteria that prisoners have to fulfill in order to be conditionally released should be clear and explicit. They should also be realistic in the sense that they should take into account the prisoners personalities and social and economic circumstances as well as the availability of resettlement programmes. The criteria for granting conditional release should be applied so as to grant conditional release to all prisoners who are considered as meeting the minimum level of safeguards for becoming law-abiding citizens. It should be incumbent on the authorities to show that a prisoner has not fulfilled the criteria. Additionally the author discusses about the institution enabled to evaluate these criterions and to make the conditional release decisions and necessity to change the authority (court) competent to impose parole in Lithuania.

Keywords: conditional release, conditional early discharge from punishment, parole, probation, punishment, prisoners.